

Падіння Польщі

Одесятій ранку 5 вересня 1939 року генерал Гальдер зустрівся з Головнокомандувачем Сухопутних військ Вермахту генералом фон Браухічем та командувачем групи армій «Північ» генералом фон Бокком. Оцінюючи ситуацію на п'ятий день після нападу Німеччини на Польщу, вони дійшли висновку, що, як записав у своєму щоденнику Гальдер, «ворог уже практично переможений».

Напередодні ввечері об'єднанням 4-ї армії генерала фон Кюрге, що просувалася з Померанії на схід, та 3-ї армії генерала фон Кюхлера, що рухалася зі Східної Пруссії на захід, закінчилася битва за Польський коридор. Під час цієї битви вперше про себе зі своїми танками заявив генерал Гайнц Гудеріан. Якоїсь миті танкам, що швидко просувалися Польським коридором, напереді пішла Поморська кавалерійська бригада, й автор цих рядків, випадково опинившись на місці подій кілька днів по тому, бачив шокувальні наслідки цієї кривавої розправи. Вони уособлювали всю швидкоплинність польської кампанії.

Коні проти танків! Піки уланів проти танкових гармат! Хай якими відважними, доблесними та відчайдушними були поляки, стрімка атака німців просто змела їх. Для них, як і для цілого світу, це був перший досвід блицкригу — швидкого неочікуваного нападу. Винищувачі й бомбардувальники з ревом кружляли над головами, проводячи повітряну розвідку, та атакували наземні цілі, сіючи вогонь і жах; зі скреготом пікірували юнкерси; танки, цілі дивізії танків проривали оборону й просувалися вглиб на 50–60 кілометрів за день; самохідні швидкострільні артилерійські установки рухалися без упину побитими польськими шляхами зі швидкістю 60 кілометрів за годину; навіть піхота — ціла армія у півтора мільйона солдатів — була моторизована й неслася вперед, керована й координована за допомогою складної мережі телефонного, телеграфного та радіозв'язку. Це була страшна, неблаганна механізована сила, якої світ досі не бачив.

За 48 годин польські військово-повітряні сили припинили своє існування: майже всі 500 літаків першої лінії були знищені на аеродромах німецькими бомбардувальниками, перш ніж вони встигли злетіти в повітря. Авіаційні бази згоріли, а більшість їх особового складу загинули чи були поранені. Краків — друге за розміром польське місто — здався 6 вересня. Тієї самої ночі польський уряд змушений був тікати з Варшави до Любліна. Наступного дня Гальдер почав розробляти план передислокації військ на Західний фронт, хоч там не було помітно жодної активності з боку союзників. По обіді 8 вересня 4-та танкова дивізія вже була в передмісті польської столиці, 10-та армія фон Райхенау, рухаючись із Сілезії та Словаччини на південь від Варшави, узяла Кельце, а 14-та армія Ліста вступила в Сандомир у місці, де Сян впадає у Віслу.

За тиждень польська армія була знищена. Більшість із її 35 дивізій — усі, що вдалося мобілізувати, — або були розбиті вщент, або потрапили в лещата оточення, що зімкнулися навколо Варшави. Тепер німцям лишалося здійснити завершальний, другий крок: стиснути кільце навколо оцінених та дезорганізованих польських частин, що опинилися в оточенні, знищити їх та утворити більші лещата — на сотні кілометрів на схід, до яких потрапили б рештки польських формувань, дислокованих на заході від Бреста-над-Бугом та річки Буг.

Ця фаза тривала з 9 до 17 вересня. Ліве крило групи армій «Північ» під командуванням фон Бока взяло курс на Брест-над-Бугом, 19-й корпус Гудеріана підійшов до міста 14 вересня, а вже за два дні взяв його. 17 вересня частини корпусу Гудеріана зустріли дозорні загони 14-ї армії Ліста за 80 кілометрів на південь від Бреста-над-Бугом біля Влодави — так зімкнулися другі великі лещата. Польський контрнаступ, як пізніше зазначив Гудеріан, завершився «остаточним кінцем» 17 вересня. Усі польські військові сили, окрім невеликої групи на радянському кордоні, були оточені. Польські війська, що опинилися у варшавському трикутнику й далі, на заході, біля Познані, відважно тримали оборону, але вони були приречені. Польський уряд, чи те, що від нього лишилося, після безупинного обстрілу та бомбардування літаками Люфтваффе 15 вересня дістався до румунського кордону. Для нього та для всього польського народу все скінчилося. Зоставалося лиш одне — померти у лавах частин, що з неймовірною стійкістю досі чинили спротив.

Тепер настав час для Москви, аби ввійти до понівеченої країни і захопити свій шматок військової здобичі.

18.1. РАДЯНСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ В ПОЛЬЩУ

Для Кремля, як і для урядів інших країн, швидкість німецької армії, з якою вона пронеслася Польщею, стала цілковитою несподіванкою. 5 вересня в офіційній письмовій відповіді на пропозицію нацистів напасти на Польщу

зі сходу Молотов зазначив, що це буде зроблено «у відповідний час», проте «цей час ще не настав». Він вважав, що «дуже велика поспішність» може зашкодити «справі», однак він наполягав на тому, що німці, хоч і вступили першими до Польщі, мають неухильно дотримуватися демаркаційної лінії, визначеної в таємних пунктах Радянсько-німецького договору про ненапад¹. Недовіра Радянського Союзу до німців стала вже очевидною. Водночас у Кремлі вважали, що захоплення Польщі забере в Німеччині досить багато часу.

Проте одразу після опівночі 8 вересня, коли німецькі танкові дивізії були вже в передмісті Варшави, Ріббентроп надіслав «термінове та цілком таємне» повідомлення Шуленбургу в Москву про те, що хід операції в Польщі «перевершує всі сподівання» і з огляду на це Німеччині бажано знати про військові наміри радянського уряду². Наступного дня о четвертій годині десять хвилин дня Молотов відповів, що Радянський Союз введе війська найближчими днями. Трохи раніше Народний комісар закордонних справ офіційно привітав Німеччину зі вступом німецьких військ до Варшави³.

10 вересня Молотов та німецький посол Шуленбург не змогли знайти спільної мови. Нарком закордонних справ спочатку заявив, що радянський уряд був заскочений «цілком знеацька блискавичним військовим успіхом Німеччини», який поставив Радянський Союз у «непросте становище», а потім порушив питання щодо обґрунтування своєї агресії проти Польщі, яке доведеться надавати Кремлю. Як доповідав Шуленбург у «надтерміновому та цілком таємному» донесенні в Берлін:

<...> Польща розвалювалася, і тому Радянський Союз повинен був прийти на поміч «загрозеним» з боку Німеччини українцям та білорусам. Така аргументація [як зазначив Молотов] була потрібна для того, щоб виправдати втручання СРСР в очах населення та водночас уникнути сприйняття СРСР як агресора.

Ба більше, Молотов нарікав на заяву генерала Браухіча, яку цитувало Німецьке інформаційне бюро (*Deutsches Nachrichtenbüro*), що «потреби у воєнних діях на східному кордоні Німеччини більше немає». Якщо це справді так, якщо війна справді скінчилася, то Радянський Союз, за словами Молотова, «не зможе розпочати нову війну». Він був дуже незадоволений станом справ⁴. Аби ще більше ускладнити ситуацію, він викликав 14 вересня Шуленбурга в Кремль та, повідомивши про те, що Червона армія виступить раніше, ніж було заплановано, зажадав інформації про день взяття Варшави. Щоб виправдати свій вступ до Польщі, Радянський Союз повинен був дочекатися падіння польської столиці⁵.

Нарком ставив незручні питання про те, коли Варшаву буде взято та як відреагує Німеччина, якщо Радянський Союз перекладе на неї

відповідальність за свою інтервенцію до Польщі. Увечері 15 вересня Ріббентроп через німецького посла передав Молотову «надтермінову та цілком таємну» депешу з відповіддю. Він повідомляв про те, що Варшаву буде взято найближчими днями, і зазначав, що Німеччина «вітатиме проведення радянської військової операції вже зараз». Що ж до звинувачень Радянським Союзом Німеччини на власне виправдання, то «про це не могло бути й мови... це суперечило справжнім намірам Німеччини... це не відповідало домовленостям, досягнутим у Москві, і, зрештою... тоді дві країни постали б ворогами в очах усього світу». Наприкінці депеші Ріббентроп звертався до радянського уряду з проханням визначити день і час нападу СРСР на Польщу⁶.

Відповідь надійшла ввечері наступного дня. Дві депеші Шуленбурга зі звітом про цей переговорний процес, що були знайдені серед трофейних німецьких документів, викривають усе лицемірство Кремля.

Я зустрівся з Молотовим о шостій вечора [доповідав 16 вересня Шуленбург]. Він заявив, що військове втручання Радянського Союзу — питання вирішене. Це, найімовірніше, справа одного-двох днів. Сталін уже проводить зустріч щодо цього з військовим командуванням. <...>

Молотов додав, що... радянське керівництво має намір виправдати свої дії в такий спосіб: Польща розпалася і припинила своє існування, тому всі договори, укладені з нею раніше, втратили чинність; оскільки цим хаосом можуть скористатися треті держави, радянське керівництво вважає за необхідне втрутитися в ситуацію та захистити братів — українців та білорусів — і дати цим нещасним народам можливість жити і працювати в мирі.

Шуленбург висловив протест проти такого формулювання, адже третьою стороною в цій ситуації могла бути тільки Німеччина.

Молотов визнав, що певні твердження в такому обґрунтуванні радянського керівництва можуть зачіпати почуття Німеччини, однак попросив нас зглянутися на непросте становище, у якому опинилося радянське керівництво, і не зосереджувати увагу на таких дрібницях. Радянське керівництво, на жаль, не бачило якихось інших варіантів обґрунтування, оскільки Радянський Союз раніше ніколи не турбувався про долю своїх національних меншин у Польщі і зараз мусив так чи так пояснити світу своє втручання⁷.

О п'ятій годині двадцять хвилин на шосту ранку 17 вересня Шуленбург відправив ще одне «надтермінове та цілком таємне» повідомлення до Берліна.

Сталін прийняв мене о другій годині... та повідомив про те, що Червона армія перейде радянський кордон о шостій ранку. <...> Радянські літаки розпочнуть сьогодні бомбардувати територію на схід від Львова.